Документ подписан простой электронной подписью
Информация о владельце:
ФИО: Сыров Игорь Анатольевич
Должность: Директор
Дата подписания: 30.10.2023 15:19:34
Уникальный программный ключ:
b683afe664d7e9f64175886cf9626a198149ad36

СТЕРЛИТАМАКСКИЙ ФИЛИАЛ
ФЕДЕРАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО
УЧРЕЖДЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
«УФИМСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»

Факультет ***Башкирской и тюркской филологии***
Кафедра ***Башкирской филологии***

Рабочая программа дисциплины (модуля)

дисциплина ***Б1.В.03 История башкирского языка***

часть, формируемая участниками образовательных отношений

Направление

44.03.05 ***Педагогическое образование (с двумя профилями подготовки)***
код наименование направления

Программа

Родной (башкирский) язык и литература, Иностранный язык

Форма обучения

Очная

Для поступивших на обучение в
2023 г.

Разработчик (составитель)
кандидат филологических наук, доцент
Арсланова М. С.
ученая степень, должность, ФИО

Стерлитамак 2023

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций 3

2. Цели и место дисциплины (модуля) в структуре образовательной программы 3

3. Объем дисциплины (модуля) в зачетных единицах с указанием количества академических или астрономических часов, выделенных на контактную работу обучающихся с преподавателем (по видам учебных занятий) и на самостоятельную работу обучающихся 4

4. Содержание дисциплины (модуля), структурированное по темам (разделам) с указанием отведенного на них количества академических часов и видов учебных занятий 4

4.1. Разделы дисциплины и трудоемкость по видам учебных занятий (в академических часах) 4

4.2. Содержание дисциплины, структурированное по разделам (темам) 5

5. Учебно-методическое обеспечение для самостоятельной работы обучающихся по дисциплине (модулю) 9

6. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины (модуля) 14

6.1. Перечень учебной литературы, необходимой для освоения дисциплины (модуля) 14

6.2. Перечень электронных библиотечных систем, современных профессиональных баз данных и информационных справочных систем 14

6.3. Перечень лицензионного и свободно распространяемого программного обеспечения, в том числе отечественного производства 15

7. Материально-техническая база, необходимая для осуществления образовательного процесса по дисциплине (модулю) 15

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций

Формируемая компетенция (с указанием кода)	Код и наименование индикатора достижения компетенции	Результаты обучения по дисциплине (модулю)
ПК-2. Способен выделять структурные элементы, входящие в систему познания предметной области (в соответствии с профилем и уровнем обучения), анализировать их в единстве содержания, формы и выполняемых функций	ПК-2.1. Знает структурные элементы, входящие в систему познания предметной области, выделяет и анализирует единицы различных уровней языковой системы в единстве их содержания, формы и функций, мир художественного произведения как культурно-эстетического феномена и литературных явлений в их структурном единстве и функциях	Обучающийся должен: знать - основы башкирского языка и языкознания; - методы исследования периодов истории башкирского литературного языка ; -нормы башкирского языка; -периоды в истории литературного языка
	ПК-2.2. Умеет находить структурные элементы, входящие в систему познания предметной области, анализировать, синтезировать, применять системный подход в соответствии с поставленными задачами.	Обучающийся должен: уметь: - различать периоды в истории .башкирского литературного языка; - различать тексты различных периодов башкирского литературного языка
	ПК-2.3. Владеет навыками анализа и интерпретации литературных и языковых явлений в единстве содержания, формы и выполняемых функций	Обучающийся должен: владеть: - навыками анализа текстов разных периодов истории башкирского языка, - нормами литературного языка и применением их на практике

2. Цели и место дисциплины (модуля) в структуре образовательной программы

Цели изучения дисциплины:

1. Знать историю возникновения башкирского литературного языка, источники и периоды.
2. Знать нормы башкирского языка и их использование на практике.

Дисциплина «История башкирского языка» относится к части, формируемой участниками образовательных отношений.

Дисциплина изучается на 1 курсе в 1, 2 семестрах

3. Объем дисциплины (модуля) в зачетных единицах с указанием количества академических или астрономических часов, выделенных на контактную работу обучающихся с преподавателем (по видам учебных занятий) и на самостоятельную работу обучающихся

Общая трудоемкость (объем) дисциплины составляет 6 зач. ед., 216 акад. ч.

Объем дисциплины	**Всего часов**
	Очная форма обучения
Общая трудоемкость дисциплины	216
Учебных часов на контактную работу с преподавателем:	
лекций	26
практических (семинарских)	54
другие формы контактной работы (ФКР)	2,4
Учебных часов на контроль (включая часы подготовки):	69,6
экзамен	
Учебных часов на самостоятельную работу обучающихся (СР)	64

Формы контроля	**Семестры**
экзамен	1, 2

4. Содержание дисциплины (модуля), структурированное по темам (разделам) с указанием отведенного на них количества академических часов и видов учебных занятий

4.1. Разделы дисциплины и трудоемкость по видам учебных занятий (в академических часах)

№ п/п	**Наименование раздела / темы дисциплины**	**Виды учебных занятий, включая самостоятельную работу обучающихся и трудоемкость (в часах)**			
		Контактная работа с преподавателем			**СР**
		Лек	**Пр/Сем**	**Лаб**	
1	**История башкирского литературного языка с древнейших времен и до XX века**	**12**	**30**	**0**	**36**
1.1	Введение. История литературного языка с древнейших времен и до формирования национального литературного языка	4	8	0	0
1.2	Язык древних тюркских, средневековых памятников и тюрки Урало-Поволжья. Древнетюркские руны	4	8	0	0
1.3	История литературного языка со второй половины XVI и XVIII веков	2	6	0	36
1.4	История литературного языка XIX в.	2	8	0	0
2	**История башкирского литературного языка XX – XXI**	**14**	**24**	**0**	**28**

	веков				
2.1	История литературного языка начала XX	2	6	0	0
2.2	История литературного языка после 1917 г. и до наших дней	0	6	0	0
2.3	Развитие современного башкирского литературного письменного языка. Особенности норм литературного языка	10	10	0	28
2.4	Лексика, фонетика, грамматика и стилистика современного башкирского литературного языка	2	2	0	0
	Итого	**26**	**54**	**0**	**64**

4.2. Содержание дисциплины, структурированное по разделам (темам)

Курс лекционных занятий

№	Наименование раздела / темы дисциплины	Содержание
1	**История башкирского литературного языка с древнейших времен и до XX века**	
1.1	Введение. История литературного языка с древнейших времен и до формирования национального литературного языка	История литературного языка, объект изучения, задачи, источники и периодизация (Дж.Г.Киекбаев, Г.Б. Хусаинов и др.). Родственность тюркских языков, возникновение родственных языков, классификация. Общенародный башкирский язык.
1.2	Язык древних тюркских, средневековых памятников и тюрки Урало-Поволжья. Древнетюркские руны	Донациональные тюркские языки, периодизация Э.Р. Тенишева. Особенности языков. Распространение письменности среди тюркских народов. Древнетюркские письменные памятники VII-IX вв. Орхоно-енисейские рунические памятники и башкирские родовые тамги. Тюрки Урало-Поволжья. «Кутадгу билик» Юсуфа Баласагунского (1068г.). «Дивану тюрк-ал люгат» Махмуда Кашгарского (1072-1074 гг.). «Огузнаме», «Коркут ата китабе». «Кисса-и Юсуф» Кул Гали (1212-1233)
1.3	История литературного языка со второй половины XVI и XVIII веков	Шэжэрэ и таварихи, жалобы. «Чингизнамэ» и особенности башкирских шэжэрэ: историко-литературный анализ. Таварихи Х. Муслими, Т.Ялчигулова, Г.Чукуруя
1.4	История литературного языка XIX в.	История литературного языка первой половины XIX в. Суфизм и поэты-суфиисты: Мавле Кулуй (вторая половина XVII в.), Утыз Имяни

		(Габдрахим Усман (1752-1836); Манди Ҡутуш Кипчаки (1763-1849); Тажетдин Ялчыгулов ал-Башкурди (1767-1838); вторая половина вка-поэты-просветители: Шамсетдин Заки (1822-1865); Абдельманих Каргалы (1782-1833); Хибатулла Салихов (1794-1867); Гали Чукурой (1826-1889); Риза Фахретдинов. Литературный язык второй половины XIX века. Азбуки и грамматики под авторством М.Иванова, С.Кукляшева, М.Биксурина. Особенности языка и стиля произведений поэтов-просветителей. М.Акмулла (1831-1895); М.Уметбаев (1841-1907). Грамматика М.Уметбаева.Первые попытки на пути создания письменного башкирского литературного языка (конец XIX - начало XX вв.). Первые азбуки: В.В.Катаринского (1846-1902) в 1892 г., Н.Ф.Катанова (1862-1922) в 1898 г., А.Г.Бессонова (1848-1918) и 1907 г.
2	**История башкирского литературного языка XX – XXI веков**	
2.1	История литературного языка начала XX	Язык башкирской поэзии XX века: М.Гафури (1880-1934); А.Тагиров (1890-1937); Д.Юлтый (1893-1938); Ш.Бабич (1894-1919). Фольклорные мотивы и языковые паралели в приозведениях башкирских сэсэнов: С.Якшигулов (1871-1931), Ф.Туйкин (1887-1938), М.Бурангулов (1888-1966). Язык башкирской прозы и драматургии XX века
2.3	Развитие современного башкирского литературного письменного языка. Особенности норм литературного языка	Возникновение национального башкирского литературного языка. Источники литературного языка.
2.4	Лексика, фонетика, грамматика и стилистика современного башкирского литературного языка	Лексика башкирского языка, ее особенности формирования и развития. Особенности орфоэпии и орфографии башкирского языка. Грамматический строй языка. Стили языка. Формирование башкирской науки, проблемы и пути становления

Курс практических/семинарских занятий

№	Наименование раздела / темы дисциплины	Содержание
1	**История башкирского литературного языка с древнейших времен и до XX века**	
1.1	Введение. История	Башҡорт теле – башҡорт халкының теле. Башҡорт

	литературного языка с древнейших времен и до формирования национального литературного языка	əҙəби теле төшөнсəһе. Əҙəби тел тарихы, унын өйрəнеү обьекты, бурысы, сығанаҡтары. Əҙəби тел тарихының периодтарға бүленеше. Ж.Ғ.Кейекбаев, Ғ.Б.Хөсəйенов дəреслек авторҙары классификациялары. Əҙəби тел нормалары: орфоэпик, орфографик, лексик, грамматик һəм стилистик нормалар.
1.2	Язык древних тюркских, средневековых памятников и тюрки Урало-Поволжья. Древнетюркские руны	Төрки халыҡтарҙа əҙəби телдəр (Ə.Р.Тенишев периодизацияһы). Төрки халыҡтарының ҡəрҙəшлеге. Ҡəрҙəш телдəрҙең барлыҡҡа килеүе һəм классификацияһы. Миллəт формалашҡансыға тиклемге төрки əҙəби телдəрҙең үҫеш юлдары: руна осоро(Ə.Р.Тенишев периодизацияһы). Орхон, Йəнəсəй һəм Алтай руналары. Башҡортостанда руник яҙмалар һəм ырыу тамғалары. Төрки халыҡтарҙа əҙəби телдəр Боронғо уйғыр əҙəби теле (VIII-XVIII быуаттар). Ҡарахан-уйғыр əҙəби теле (XI- XII быуаттар). Хорезм-төрки əҙəби теле (XIII- XIV быуаттар) Сығатай əҙəби теле (XV -XIX быуаттар) Əҙəби «төрки» теле үҙенең варианттары менəн. Һəр телгə хас үҙенсəлектəр. Төрки халыҡтарҙа яҙма культураның таралыуы. Йософ Баласағунлы “Ҡотаҙғу белек” (1068 й.). Башҡорт əҙəби теленең тарихы күҙлегенəн характеристика биреү. Мəхмүт Ҡашғари “Диуану лөғəт əт-төрк” (1072-1074 й.);“Уғыҙнамə” китабы. “Ҡорҡот ата китабы” əҫəрҙəре теле. Башҡорт əҙəби теленең тарихы күҙлегенəн характеристика биреү. Башҡорт-болғар əҙəби бəйлəнештəре.
1.3	История литературного языка со второй половины XVI и XVIII веков	XVI-XVIII быуаттарҙағы əҙəби тел тарихы: шəжəрə һəм риүəйəттəр; үтенес яҙмалары (жалобалар); тəуарихтар; халыҡ ижады əҫəрҙəре теле. Юрматы, Ҡыпсаҡ, Үҫəргəн ырыуҙары шəжəрəлəренең тел-стиль үҙенсəлектəре. Тəуарих яҙмалары: Хисаметдин Мөслөмиҙең “Тəуарихи-и Болғарийа” (XVIII быуат аҙағы-XIX быуат башы); Т.Ялсығоловтың “Тарих намə-и болғар” (1805 й.); Ғ.Соҡоройҙоң “Тəуарих-и Болғарийа йəки Тəкриб-и Ғəри” (XIX быуат аҙағы) əҫəрҙəренең тел үҙенсəлектəре. Халыҡ ижады əҫəрҙəре теле.
1.4	История литературного языка XIX в.	XIX быуаттың тəүге яртыһындағы əҙəби тел тарихы. Суфыйсылыҡ əҙəбиəте əҫəрҙəренең тел һəм стиль үҙенсəлектəре. Мəүлə Ҡолой (XVII быуаттың икенсе яртыһы); Утыҙ Имəни (Ғəбдерəхим Усман (1752-1836); Мəнди Ҡотош Ҡыпсаҡи (1763-1849) əҫəрҙəренең тел үҙенсəлектəре. Тажетдин Ялсығолов əл-Башҡорди (1767-1838); Шəмсетдин Зəки (1822-1865); Əбделмəних Ҡарғалы

		(1782-1833) әҫәрҙәренең тел үҙенсәлектәре. Һибәтулла Сәлихов (1794-1867); Ғәли Соҡорой (1826-1889) әҫәрҙәренең тел үҙенсәлектәре. XIX быуаттың икенсе яртыһындағы әҙәби тел тарихы. М.Иванов, С.Күкләшев, М.Биксурин авторлығындағы уҡыу әсбаптарының үҙенсәлектәре. XIX быуаттың икенсе яртыһындағы әҙәби тел тарихы. М.Иванов, С.Күкләшев, М.Биксурин авторлығындағы уҡыу әсбаптарының үҙенсәлектәре. Мәғрифәтселек әҙәбиәте әҫәрҙәренең тел-стиль үҙенсәлектәре. М.Аҡмулла (1831-1895). М.Өмөтбаевтың грамматикаһының башҡорт тел ғилемендә тотҡан урыны.
2	**История башкирского литературного языка XX – XXI веков**	
2.1	История литературного языка начала XX	Хәҙерге башҡортәҙәби телен булдырыуға тәүге ынтылыштар (XIX быуат аҙағы-XX быуат башы). В.В.Катаринский (1846-1902) авторлығында 1892 йылда сыҡҡан, Н.Ф.Катановтың (1862-1922) 1898 йылда, А.Г.Бессоновтың (1848-1918) 1907 йылда донъя күргән башҡорттар өсөн беренсе әлифбалары. Һүҙлектәр: «Краткий русско-башкирский словарь» (Ырымбур, 1893; 1899-1900). Башҡорт әҙәби тел тарихында М.С.Ҡулаевтың(1873-1958) роле, уның авторлығында сыҡҡан «Башҡорттар өсөн өндәрҙең әйтелеш нигеҙҙәре һәм әлифба» (Ҡаҙан, 1912). XX быуат башындағы башҡорт поэзияһының теле. М.Ғафури (1880-1934); А.Таһиров (1890-1937); Д.Юлтый (1893-1938); Ш.Бабич (1894-1919) әҫәрҙәренең тел-стиль үҙенсәлектәре. С.Яҡшығолов (1871-1931), Ф.Туйкин (1887-1938), М.Буранғолов (1888-1966) әҫәрҙәренең башҡорт халыҡ теленә яҡынлығы. XX быуат башындағы башҡорт прозаһының теле. Драма әҫәрҙәре. Башҡорт баҫмаһының (прессаһының) теле.
2.2	История литературного языка после 1917 г. и до наших дней	Башҡорт милли яҙма әҙәби теленең барлыҡҡа килеүе, уның сығанаҡтары. Ғәрәп графикаһы осоро. Иҫкеәлеп, яңыәлеп. Комиссия эштәре. Ш.Хоҙайбирҙин һ.б. эшмәкәрлеге. Алфавитты булдырыу, дәреслектәр сығарыу, башҡорт теленең нормаларын эшләү. Латин графикаһыосоро: әҙәби телдең артабанғы үҫеше, функциональ стилдәрҙең формалашыуы. Рус графикаһына күсеү, алфавит һәм орфографияның артабанғы үҫеше.
2.3	Развитие современного башкирского литературного письменного языка. Особенности норм литературного языка	Башҡорт теленең орфографияһы. Башҡорт теленең дөрөҫ яҙыу ҡағиҙәләре. Башҡорт теленең лексикаһының камиллашыуы, байыуы. "Башҡорт теле һүҙлеге" (М., 1993), "Башҡорт теленең академик һүҙлеге" (10) томда: дөйөм һәм айырмалы

		яҡтары. Башҡорт теленең орфоэпияһы һәм фонетикаһы үҙенсәлектәре. Орфоэпия. Башҡорт теленең дөрөҫ әйтелеш ҡағиҙәләре. Фонетика үҙенсәлектәре. Ж.Ғ. Кейекбаевтың башҡорт теле фонеткаһына һәм орфоэпияһына индергән өлөшө.
2.4	Лексика, фонетика, грамматика и стилистика современного башкирского литературного языка	Башҡорт теленең грамматик ҡоролошо Әҙәби телдең грамматик ҡоролошо һәм уның үҫеше. Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең грамматик ҡоролошо, уның халыҡ һөйләү теле нигеҙендә формалашыуы һәм үҫеше. Грамматик нормалар. Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең грамматикаһы (М., 1981). Башҡорт теленең грамматикаһы (3 томда). Башҡорт теленең стилдәренең үҫеше. Төрки әҙәби телдәрендә стилистик диффеdo
ринция. Публицистик стилдең барлыҡҡа килеүе. Салауат өндәмәһе. Батыршаның батшаға яҙған хатында публицистик һыҙаттар. Публицистик стиль өсөн хас үҙенсәлектәр. Рәсми эш ҡағыҙҙары стиленең үҫеше. Хаттар стиленең үҫеше. Халыҡ ижады стиле нигеҙендә матур әҙәбиәт стиле барлыҡҡа килеүе. Фәнни стилдең нигеҙҙәре. Башҡорт теленең фән булып формалашыу осоро XX быуатта башҡорт теленең фән булып формалашыуы

5. Учебно-методическое обеспечение для самостоятельной работы обучающихся по дисциплине (модулю)

На самостоятельное изучение выносятся следующие темы: «История литературного языка со второй половины XVl и XVIII веков», где представлены шежере и таварихи; «История литературного языка начала 19 века», здесь студенты самостоятельно изучают языковые особенности произведений поэтов суфизма; «История литературного языка с середины 19 века до начало XX века» представлена языковыми особенностями произведений поэтов-просветителей; «История литературного языка после 1917 г. и до наших дней», «Развитие современного башкирского литературного письменного языка. Особенности норм литературного языка».

Үҙ аллы эшләү өсөн

А) 1. Әҙәби тел тарихын периодтарға бүлеү.

2. Бирелгән текстҡа әҙәби тел күҙлегенән ҡылыҡһырлама биреү.

«Беҙҙең башкорттар ысболош йөрөгәндәр. Юрматы эсендәге ерҙәр иркен улған. Ер бүлеме булмаған. Йәйләү күсеп, бейә бәйләп, кымыҙ эсеп, фәрәуанлык улып, ашлыкты әҙ сәсеп, күп алып, бик бәрәкәт улған. Был Сукайлы буйына егерме ауыл күсеп ултырар ирҙеләр. Торышлы башына ете ауыл күсәр ирҙеләр. Ташлыйар тамағына унлап ауыл күсәр ирҙеләр».

«Юрматы ҡәбиләһе башҡорттары шәжәрәһенә ҡушымта».

Б) 1. Әҙәби тел тарихының өйрәнеү обьекты, бурысы, сығанаҡтары.

2. Бирелгән текстҡа әҙәби тел күҙлегенән ҡылыҡһырлама.

«Ашлыкты аҙ сәсеп, күп алыр ирҙек. Тары сәсеме ат өҫтөнән сәсер ирҙеләр. Беҙҙең башкорт йәмғиәте бик аҙ сәсер ирҙе. Хөкөм илән кыҫтап сәстерәр ирҙе мәхкәмә. Бер дә сәсмәгән кемсәнәне «Ник сәсмәйһең?»– тип атбитка алып, ороп-һуккандар. Унан һуң беҙҙең башкорт йәмәғәтенә душ башына берәр эсмәң арыш сәсеүгә әмер булған».

«Юрматы ҡәбиләһе башҡорттары шәжәрәһенә ҡушымта».

В) 1.Орхон-Йәнәсәй ҡомартҡылары һәм башҡорт ырыу тамғалары.

2. Бирелгән текстҡа әҙәби тел күҙлегенән ҡылыҡһырлама .

«Вәжүдкә килеүем сәнәи һижриә 1091 сәнә сәнәи миладиәд 1680 сәнә. Йәтим бала улмаҡиан аҙ ғилемле улдым. Мал утлатып йөрөгән ҡаҙаҡлар бәне алып ҡайтып киттеләр беҙҙә мөлдәкә ултырһың тип. Бән разый улдым. Жайыктың кыбланан төнгә ҡарай бөгөлгән ерендә ҡаҙаҡ мәкамына барғанда бәңә 20 сәнә ирҙе. Биш йыл мөлдәкә улғас, бер ҡаҙаҡ бейе бәңә зәүжәлеккә кыҙын вирҙе». «Ялан Бөрйән ырыуы шәжрәһе».

Г) 1. Шәжәрәләрҙең тел үҙенсәлектәре.

2. Бирелгән текстҡа әҙәби тел күҙлегенән ҡылыҡһырлама. *«Ҡояштың бөтөн йыһанға таралған зыяһы илә кәсеб ләтафәт иткән инең, һин нә кәҙәргүзәл вә нә кәҙәр ҙә хуш еҫле инең. Аһ, хаин! Берәү һиңә кул һуҙҙы, ботағыңды куптарҙы, еҫкәне, үҙенең бер ләхзалык заукына һине корбан итте. Башкалар ҙа хәлеңә мәрхәмәт итмәйенсә вә кыҙғанмайынса һине таптап үтәләр»*

«Туҙан-тупраҡ араһында ҡалған бер сәскәгә бер хитап».

Ғ) 1. Суфыйсылыҡ әҫәрҙәренең тел үҙенсәлектәре.

2. Бирелгән текстҡа әҙәби тел күҙлегенән ҡылыҡһырлама.

«Әл-кисса, мәғлүм ки, бән кәминә сабый вакытымда «Тәуарихи Болғарийа» китабыны үҙе кәләмем илә нәкел иткән инем. Күп урында ғакылыма тоғро килмәгән һүҙҙәренә инкаран һалған инем вә күп урында телем илә хилафтарыны азһар кылған инем».

Ғ.Соҡорой«ТәуарихиБолғарийа, йәкиТәкрибиҒари».

Д) 1. Мәғрифәтселек әҫәрҙәренең тел үҙенсәлектәре.

2. Бирелгән текстҡа әҙәби тел күҙлегенән ҡылыҡһырлама.

«Өсөнсө дәүер» – юғарыла әйтелгәнсә, ике телдә сығып килгән газета укыусылар араһында яратмаусылы ктыуғас, йәки икенсе төрлө итеб әйткәндә, башкорт массаһына

башҡорт телендә әҙәбиәт төҙөү кәрәклеге нык һиҙелгәс, Башҡортостан хөкүмәте һәр ике телдә лә газета сығарырға ҡарар яһаб шуны гәмәлгә ҡуйҙы. Бына был һуңғы дәүерҙе «Башҡортостан» газетаһының бер йылы тиб атайбыҙ»…«Башҡортостан», 1924, № 95.

З) 1. Ғәрәп графикаһы осоро.

2. Бирелгән текстҡа әҙәби тел күҙлегенән ҡылыҡһырлама.

«Борын бер ҡарт бар ийе ди. Аның өс уғлы бар ийе ди. Кескәйе таз ийе ди. Ҡарт балаларына «йәйә уҡ йасаңыз да атуңыз! Уғыңыз ҡайда төшсә, шунан ҡыз алуб бирермен» диб, әйтде ди».

М.Ғафури. «Башҡорт шиүәсендә әкиәт».

Ҙ) 1. Латин графикаһы осоро.

2. Бирелгән текстҡа әҙәби тел күҙлегенән ҡылыҡһырлама.

«Зимства чыҡған йылдан башлаҡ, Оринбургски почтавый йулда Ҡамышлы чуаш ауылында Өршәк дарйасына күперне һәм гатларны йахшы итүб зимства йасатсун диб дәғүәләшдек. Мәғлүмдер, әүәлендә почтавый һәм прасилучный йуллар һәм күпер төзәтеү шаһәнә һәм зимский налуг түләй торған крәстийән башкорт, мишәр, тибтәр, чуаш вә ғәйре йасаҡ түләй торған халыҡның зәммәсендә иде...». М.Өмөтбаев. «Өршәк күпере».

Й) 1. Руна осоро.

2. Бирелгән текстҡа әҙәби тел күҙлегенән ҡылыҡһырлама.

«Тарих мең дә етмеш бердә ирде. Башкорд рус белән яғы булды. Барс йылы ирде. Андин суң мең дә етмеш туҡызда ирде: Плид – ҡазаҡ яғы булды. Мең дә сиксән туҡызда ирде: асманда Бер якты өлкән йолдоз пәйда булды. Көндин төн яктылығы артды…»

И) 1. Боронғо уйғыр әҙәби теле осоро.

2. Бирелгән текстҡа әҙәби тел күҙлегенән ҡылыҡһырлама.

«Русия тарихының арғы яғында Даниал тигән кеше булған. Ҡулында тыб китабы булған. Шул тыб китабыгда күренә икән: диңгеҙ уртаһында бер йәшел ағас бар. Шул ағастың япрағын ҡайнатып эсһәң, кеше үлмәй икән, мәңге йәшәй икән. Уны ҡалай итеп алырға? Һыуҙа кешене батырмай икән бер ағастың япрағы. Анны ҡалай итеп эҙләп алырға?» «Даниал хикәйәте».

Текстар түбәндәге план буйынса тикшерелә

1.График-фонетик үҙенсәлектәр.

Яҙыуҙың телдең өндәр системаһын сағылдыра алыу кимәле. График-фонетик күренештәр. Һүҙҙәрҙең график-фонетик һүрәтләнешендә сиратлашыу. Мәҫәлән: уғыҙ-ҡыпсаҡ элементтары сиратлашыуы:

а) һүҙбашындавһәмбөндәрененңсиратлашыуы:

варды// барды, вирде // бирде һ.б.;

б) һүҙ башында б һәм м өндәренең сиратлашыуы:

бән // мән һ.б.;

в) һүҙ башында б өнөнөң килеү-килмәү осраҡтары:

улмыш // булмыш һ.б.;

г) һүҙ аҙағында ғ // у-ү өндәренең сиратлашыуы:

тағ // тау, бағ // бау һ.б.;

ғ) төрлө позицияла д һәм т өндәренең сиратлашыуы: даш // таш, йеде // йете, ад // ат һ.б.;

д) ж // з һәм й өндәренең сиратлашыуы:

сүзлә // сүйлә һ.б.;

е) з // н һәм й өндәренең сиратлашыуы:

ҡанда // ҡайда һ.б.;

ж) сингармонизм һаҡланыуы йәки һаҡланмауы: әүлийәләр, йортлары; әүлад (киләсәк быуын) һ.б.

2. Морфологик үҙенсәлектәр. Шулайуҡ Урал-Волгабуйы төрки теле миҫалында ҡарала.

Исемдәш һүҙ төркөмдәренә хас булған грамматик категориялар, уларҙың үҙенсәлектәре: уйғыр-ҡарлуҡ һәм уғыҙ-ҡыпсаҡ формалары.

Исемләшкән ҡылымдарҙың ғучы // гүче формаһы: гөнаһ ҡылғучы, файдати күргүче.

Хәбәрлек категорияһының тулы парадигмаһы.

Күпле кялғауҙарынан -ларһәм -ләр генә ҡулланылыуы: оруғлар, кемсәнәләр.

Исемдәш һүҙ төркөмдәрендә һан категорияһы, икеләтелгән күплектәр: хәлайыҡ-лар.

Килеш категорияһында боронғо һәм яңы формаларҙың сиратлашыуы:

а) боронғо уйғыр -дын // -дин һәм ҡыпсаҡ -дан // -дән сығанаҡ килеш ялғауҙары менән ҡулланылған һүҙҙәр: тарафдан // тарафдин, нәселәндин // нәселәндән;

б) уғыҙҙың -а // -ә, -йа// -йә һәм ҡыпсаҡтың -ға// -гә төбәү килеш ялғауҙары менән килгән һүҙҙәр: тархана // тарханға, безә // беҙгә;

в) нуль ялғаулы төшөм килеш: нәрсәмез // нәрсәмезне һ.б.

Иҫке төркиҙә сифат, алмаш һан һүҙ төркөмдәренең нығыныуы, тотороҡланыуы:

а) олуғ // оло, ағыр // ауыр;

б) пең (мең), туғыз йөз илле туҡыз;

в) бән // мән (мин), андин (унан), анлар (улар), ошбу (ошо) һ.б.

Иҫке төркиҙә ҡылымдарҙың бирелеше.

Боронғо формалары:

а) ҡылым нигеҙенә -уң/ -үң, -ғыл-гел ялғауҙары ҡушып яһалған бойороҡ формаһы:

көрүң, йүреткел;

б) -маз-мәз ялғаулы киләсәк заман ҡылымдың юҡлыҡ формаһы: ҡарамаз, килмәз;

в) -ғай-гәй формаһы: биргәй, улғай;

г) -мыш-меш үткән заман ялғаулы формаһы (бик йыш осрай): ҡалмыш, күммеш;

ғ) -маҡ-мәк ялғаулы ҡылымдың киң ҡулланылышлы булыуы: түләмәк, булмаҡы;

д) сифат ҡылымдың -мыш-меш, -дыҡ+ы, -дек+е, йан-йән, -ан-ән формалары: пешмеш (бешкән), ҡылдыҡи (ҡылған), терелдеке (терелгән) һ.б.;

е) -йу-йү ялғаулы хәл ҡылым: эстәйү (эҙләп);

ж) ул-, әйлә-, ҡыл- ярҙамсы ҡылымдар ҡулланыуы: сауыҡ ҡылған һ.б.

Ҡылымдың ҡыпсаҡ формаларынан:

а) -а, -ды, -ған, -ыр, -а иде, -ған иде ялғауҙары : дәфен улынған ер (күмелгән ер), ағар (ағыр);

б) хәбәр һөйкәлешендә -ычаҡ: барычаҡ (барасаҡ);

в) шарт һөйкәлешендә: -са: ачулса (асылһа);

г) хәл ҡылымда: -ыб, -ғач, -ғанчы: уғырлаб (урлап), йазыб идеек (йаҙып бирҙек);

ғ) бойороҡ һөйкәлешендә: нуль аффиксы;

д) сифат ҡылымда: -ған: чыҡарған китабымыз (сығарған);

е) уртаҡ ҡылымда: -ырға ялғауы ҡулланыла.

Шулай уҡ ярҙамсы һүҙ төркөмдәре:

бәйләүестәр: берлән-берлә-белә-илән, үчүн, сунра-суң, кезин, ғәйре һ.б.;

теркәүестәр: вә, ки, әммә, әгәр, вә һәм, мәгәр кем, чүнки һ.б.

3. Синтаксик үҙенсәлектәр.

Ябай һәм ҡушма һөйләмдәр ҡулланылышы. Уларҙа һүҙ тәртибе. Мәҫәлән: *Асыл Йурматының уғланлары Тухал Шәғали бинең оруғы күб үчүн, барча халайыклар би дәйеб әйтәләр* (Юрматы ырыуы шәжәрәһенән).

Ғәрәп-фарсы һәм төрки изафеттары: ғүмере мөддәте-мөддәте ғүмере һ.б.

Эйәрсән һөйләмдәрҙең баш һөйләмгә ки, ким, зирә ки теркәүестәре ярҙамында эйәреүе. Хәл ҡылымдың -ыб формаһындағы эйәрсән һөйләмдәр.

Телмәр төрҙәре: монологик, тура телмәр үҙенсәлектәре.

4. Лексик-семантик үҙенсәлектәр.

Иҫке төркиҙең лексикаһы, унының төрлө ҡатламдарҙан ойошоуы. Боронғо һәм яңы һүҙҙәрҙең йәнәшә ҡулланылышы: чуҡ-күб, ҡары-карт һ.б.

Килеп сығышы буйынса һүҙҙәргә анализ: дөйөм төрки, ориентализмдар (көнсығыш сығанаҡлы), урыҫ теленән үҙләштереүҙәр.

Диалект һүҙҙәре: ауырҙыҡ, ҡаҙаннаш һ.б. Халыҡ ижадына һәм йәнле һөйләү телмәренә хас һүҙҙәр ҡулланылышы.

5. Стилистик үҙенсәлектәр.

Һүҙҙең стилистик ҡатламы һәм ҡулланылышы.

Основная литература:

1. Арсланова М.С. История башкирского языка: Учебное пособие. - Стерлитамак: РИО СФ БГУ, 2015. (25 шт.)

2. История башкирского литературного языка / Башҡорт әҙәби теленең тарихы/ Ишбирҙин Э.Ф., Халиҡова Р.Х., Ғәләүетдинов И.Ғ. – Өфө: Башҡортостан китап нәшриәте, 1993. (53 шт.)

Дополнительная литература:

1. Ахмеров К.З. Из истории изучения башкирского письма / Әхмәров Ҡ.З. Башҡорт яҙыуы тарихынан. – Өфө: Башкортостан китап нәшриәте, 1972. (12 шт.)
2. Галяутдинов И.Г. Два века башкирского литературного языка. – Уфа: Гилем, 2000. (26 шт.)
3. Хусаинова Л.М. Башкирское письмо. Монография. – Стерлитамак: СФ БашГУ, 2012. (5 шт.)

6. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины (модуля)

6.1. Перечень учебной литературы, необходимой для освоения дисциплины (модуля)

Основная учебная литература:

1. Арсланова М.С. История башкирского языка: Учебное пособие. - Стерлитамак: РИО СФ БГУ, 2015. (25 шт.)
2. История башкирского литературного языка / Башҡорт әҙәби теленең тарихы/ Ишбирҙин Э.Ф., Халиҡова Р.Х., Ғәләүетдинов И.Ғ. – Өфө: Башҡортостан китап нәшриәте, 1993. (53 шт.)

Дополнительная учебная литература:

1. Галяутдинов И.Г. Два века башкирского литературного языка. – Уфа: Гилем, 2000. (26 шт.)

2. Ахмеров К.З. Из истории изучения башкирского письма / Әхмәров Ҡ.З. Башҡорт яҙыуы тарихынан. – Өфө: Башкортостан китап нәшриәте, 1972. (12 шт.)

3. Хусаинова Л.М. Башкирское письмо. Монография. – Стерлитамак: СФ БашГУ, 2012. (5 шт.)

6.2. Перечень электронных библиотечных систем, современных профессиональных баз данных и информационных справочных систем

№ п/п	Наименование документа с указанием реквизитов
1	Договор на доступ к ЭБС ZNANIUM.COM между БашГУ в лице директора СФ

	БашГУ и ООО «Знаниум»№ 3/22-эбс от 05.07.2022
2	Договор на доступ к ЭБС «ЭБС ЮРАЙТ» (полная коллекция) между БашГУ в лице директора СФ БашГУ и ООО «Электронное издательство ЮРАЙТ» № 1/22-эбс от 04.03.2022
3	Договор на доступ к ЭБС «Университетская библиотека онлайн» между БашГУ и «Нексмедиа» № 223-950 от 05.09.2022
4	Договор на доступ к ЭБС «Лань» между БашГУ и издательством «Лань» № 223-948 от 05.09.2022
5	Договор на доступ к ЭБС «Лань» между БашГУ и издательством «Лань» № 223-949 от 05.09.2022
6	Соглашение о сотрудничестве между БашГу и издательством «Лань» № 5 от 05.09.2022
7	ЭБС «ЭБ БашГУ», бессрочный договор между БашГУ и ООО «Открытые библиотечные системы» № 095 от 01.09.2014 г.
8	Договор на БД диссертаций между БашГУ и РГБ № 223-796 от 27.07.2022
9	Договор о подключении к НЭБ и о предоставлении доступа к объектам НЭБ между БашГУ в лице директора СФ БашГУ с ФГБУ «РГБ» № 101/НЭБ/1438-П от 11.06.2019
10	Договор на доступ к ЭБС «ЭБС ЮРАЙТ» (полная коллекция) между УУНиТ в лице директора СФ УУНиТ и ООО «Электронное издательство ЮРАЙТ» № 1/23-эбс от 03.03.2023

Перечень ресурсов информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» (далее - сеть «Интернет»)

№ п/п	Адрес (URL)	Описание страницы
1	http://баш.башкирская-энциклопедия.рф/index.php/component/content/article/8-statya/1915-bash-ort-bi-te	История башкирского языка
2	http://bash.addnt.ru/eʒebi-telden-shishmehe-taʒamy/	Публикации об истории башкирского языка

6.3. Перечень лицензионного и свободно распространяемого программного обеспечения, в том числе отечественного производства

Наименование программного обеспечения
Office 365 А1 для студентов 1.Project for Office 2.Common Data Service 3.Education Analytics 4.Microsoft Kaizala Pro 5.Whiteboard 6.Office Mobile Apps for Office 365 7.To-Do 8.Azure Active Directory Basic for EDU 9.School Data Sync 10.Microsoft Stream for O365 E3 SKU 11.Microsoft Teams 12.Microsoft StaffHub 13.Power Automate for Office 365 14.Power Apps for Office 365 15.Azure Rights Management 16.Microsoft Forms 17.Microsoft Planner 18.Sway 19.Yammer for Academic 20.Office for the web (Education) 21.Skype for Business Online 22.SharePoint for EDU Exchange Online
Office Standart 2007 Russian OpenLicensePack NoLevel Acdmc 200 / ООО «Общество информационных технологий». Государственный контракт №13 от 06.05.2009

7. Материально-техническая база, необходимая для осуществления образовательного процесса по дисциплине (модулю)

Тип учебной аудитории	Оснащенность учебной

	аудитории
Компьютерный кабинет. Учебная аудитория для курсового проектирования. Учебная аудитория для проведения занятий семинарского типа. Учебная аудитория групповых индивидуальных консультаций. Учебная аудитория текущего контроля и промежуточной аттестации	Учебная мебель, доска, персональный компьютер с доступом к сети Интернет
Учебная аудитория для проведения занятий лекционного типа. Учебная аудитория для проведения занятий семинарского типа. Учебная аудитория групповых индивидуальных консультаций. Учебная аудитория текущего контроля и промежуточной аттестации	Учебная мебель, доска, мультимедиа-проектор, экран настенный, учебно-наглядные пособия
Читальный зал: помещение для самостоятельной работы	Читальный зал: помещение для самостоятельной работы